

ENSV SARK-i Banditismivastase Võitluse Osakonna eriteade
13. veebruar 1946. a.

10. veebruaril 1946 võtsid SARK-i Võrumaa osakonna töötajad Võrust Rõuge valda viiva tee 4. kilomeetril kinni Võru Keskkooli vanemate klasside õpilased, kes püüdsid telegraafipostidele kleepida nõukogudevastaseid lendlehti:

- 1) Veski Heino Voldemari p. süünd. 1928. a. 9. kl. õpilane
 - 2) Kaska Valev Jaani p. süünd. 1929. a. 10. kl. õpilane
 - 3) Tammemägi Hans Rudolphi p. süünd. 1929. a. 9. kl. õpilane
- Läbiotsimisel võeti kinnivõetuil ära 259 nõukogudevastase sisuga lendlehte, sh. Nõukogudevastase ajalehe Ugandi eksemplar.
ENSV Siseasjade rahvakomissar kindralmajor A. Resev
ERA F R-LN5 s127. 1106-109

Nr 83

20. mai 2009

XV aastakäik

TÄNANE LEHT: TAMMEMÄGI HANS ☒ SÕPRUSE 1-4, VALGA 68203 ☎ 56140290

Õnnista, Looja Vaim, hauagi ööl neid, keda vihavaen hukanud meil! Sa vägev eluarm, elusta nende põrm seal eluallikal, seal kodumaal!

Edgar Raudsepp Meremäel Dubrova koolimajas oma töölauda taga

**Puhake, paremad pojad,
pärjatud olgu te kalm!
Kodule olite kaitseks,
vallina teras ja malm.
Puhake, julgemad kotkad,
lahingus lõppes te lend!
Mälestus jäädav on teile,
venda ei unusta vend.**

K.E. Sööt

Selle mälestus, kes õige on, jääb õnnistamiseks, aga õelate nimi mädaneb ära. Õp.s.10.7.

Meenutab Hans Tammemägi.

Tänamatult kaua on olnud tähistamata Nursipalu Lükka punkri lahingus hukkunud Eesti meeste mälestus. Sõjajärgsetel aastatel vene võimule ja sellega kaasa jooksikutele visa vastupanu osutanud Võrumaalt oleks võinud loota taasiseseisvumise järel oma hukkunud poegade ja tütarde väarikamat meenutamist ja mälestamist. Ei oleks saanud teoks praegugi pühitsetava mälestuskivi püstitamine, kui seda ei oleks võtnud oma südameasjaks õpilasvabadusvõitlejate Ugandi grupi üks veel viimastest elusolevatest liikmetest, Sännas sündinud ja Viljandis elav Valev Kaska. Ugandi vastupanugrupil ei olnud otseseid sidemeid punkri ega seal tegutsenud 10. Rohelise Partisanide Pataljoni tuumikuga, olid kaudsed sidemed Valev Kaska isa Jaani kaudu abistamise näol. Minu alljärgnevad meenutused puudutavad mulle lähedast seal langenutest tuntud ja teada olevat graniiti raiutud nime – Edgar Raudsepp.

Edgar Raudsepp noorena

Edgar Raudsepp oli minu isa, Rudolf Tammemäe venna Leho Tammemäe abikaasa Milda vend. Mitmel korral, kui Võrus politseinikuna töötav Leho koos abikaasaga külastas meie perekonda Ahitses, oli nendega kaasas ka Milda vend Edgar.

Edgari õde Milda abikaasa Leho ja poeg Adoga Petseris 1935. aastal Ado kaheaastase sünnipäeva puhul.

Edgari õde Milda abikaasa Lehoga ja poeg Adoga Edgari ja Milda kodus Meegomäel 1937. aastal

Edgar oma kooliõpilastega

Edgar üritas muidugi ka minuga vestelda, aga kuna ma teadsin, et ta on kooliõpetaja, siis tingituna tollase kooliõpilase aukartusest kooliõpõpetaja vastu oli see vestlus minu poolt üsnagi kidakeelne. Aga üks pikem ja vabam jutuajamine, see võis olla 1939-1940. aasta paiku, juhtus Võrus, Leho korteris Liiva tänavas. Olin koos isaga linnas ja tavaliselt oli esimene peatus ikka Leho juures. See juhtus nii, et isa Lehoga läksid kohe mingite asjatoimetuste tõttu linna, ka Milda läks poeg Adot kaasa võttes, vist Adot lasteaeda viima, ära linna. Enne minekut ütles mulle, et tunne end nagu kodus ja ära ehmu kui mu vend Edgar siia tuleb, tal on siia asja. Jäin üksi korterisse, esialgu istusin muidugi pingsalt paigal, ikkagi uhke ja võõras korter maapõisi silmis. Siis hakkasin tasapisi ringi vaatama, esmalt huvi tundma raamaturiiuli vastu, mis oli mulle ka paraja kõrgusega. Asusin raamatuid, neid oli minu silmis palju, üks haaval sorima. Olin juba terve rea läbi uudistanud ja mõelda jõudnud mida küll siit lugeda saaks, kui korraga avati uks ja Edgar astus tupp. Minul jäi muidugi ootamusest suu ammuli ja raamat pihku. Torkasin raamatu süüdlase näoga kähku tagasi riulile, aga Edgari tere ja naer maandasid samas ka mu ehmatus. Raamatute ja lugemise jututeema sulatas mind kohe üles. Pärimisele, mida ma lugenud olen ja mida lugeda tahaks, oli mul kooliraamatukogu baasilt päris palju rääkida endaarust. Nüüd astus Edgar riuli juurde ja tõmbas sealt ühe raamatu välja ning ütles: „Sa oled juba suur poiss, säh, võta ja loe seda raamatut hoolega!“ See raamat oli pehmes köites Kalju Rahu „Isamaa eest“, film-romaan Vabadussõjast. Samas jõudis tagasi isa Lehoga ja ka Milda, aeti juttu ja istuti laua taha ning ma ei leidnud võimalust Edgarit tänada ega pärida, kas see raamat on päriselt mulle või millal ma pean tagastama ja kellele. Seda 1935. aastal, Eesti Raamatu aastal (400 aastat Eesti raamatut) trükitud raamatut lugesin ma tõesti mitu korda, lugesid kodused ja mu sõbrad. Peatselt algasid murrangulised ajad. Eestimaa oli taas punase Ida-Lohe haardes. Leho koos abikaasa Milda ja poeg Adoga olid esimesed küüditatute nimekirjas, Milda ja Ado asumisele, Leho hukati 1942. aastal. Edgariga ja nende kodu

Meegomäega side katkes, raamat jäigi tagastamata. Mina jätkasin õppimist Võru Gümnaasiumis. Vahepeale mahtus Eesti vabastamine ja taasvallutamine venelaste poolt, mis tõi kaasa esimese okupatsioonistaasta koleduste kordumise. Eestimaa ägas ja pidas lootusetud võitlust oma iseseisvuse eest. Vastupanust ei jäänud kõrvale ka koolinoored. Ühe vastupanugrupina tegutses Ugandi nimeline. Selle liikmena olles, minu kaudu võttis vastupanuvaimu hõõguval hoidmiseks osa ka Edgarilt saadud raamat „Isamaa eest“. Raamat ringles paljude eestimeelsete poiste ja tüdrukute hulgas, anti käest kätte ja loeti peaaegu „kapsaks“ kuni jõudis tagasi minuni. Huvitav oli jälgida koolis lugenute ringi. Selles raamatus leiab mainimist Julius Kuperjanovi nimi ligi sajalt korral. Aga üks peategelasi Luste kasutas iga tegevuse või ettevõtmise kohta sõna „komponeerima“ ja kõik, kes olid lugenud seda raamatut, võtsid ka selle „komponeerima“ käibe. Kinopiletit komponeeriti, ülesandeid komponeeriti jne. Nii nagu kuulsid, kui keegi ütles millegi kohta „komponeerima“, oli teada, et oma poiss. Raamat elas üle veel ka minu arreteerimisele järgnenud tšekistide poolt toimunud läbiotsimise ja minu vanemate küüditamisele järgnenud röövimised, seda küll tänu naabritele, kes väärtusetuna näiva kooliõpikute kasti tulesurmast päästsid. Nüüd, kui olen näinud filme „Nimed marmortahvil“ ja „Tuulepealne maa“ küsin endalt taaslugedes seda palju lehti kaotanud raamatut, et miks ei oleks võinud leida kasutamist see Kalju Rahu rahvapärastelt põnev ja võitlev filmisenaariumina kirjutatud teos? Aga ilmselt olen selle üle arutlemiseks liialt loll, nagu paljus muuski, mis mu armsal Isamaal minu ümber toimub.

Seda, et Edgar oli Nursi Lükka punkris peamine lendlehtede koostaja ja paljundaja, me tollal muidugi ei teadnud. Nii tuleb ilmsiks, et mitmed meie Ugandi grupi toimetatud „Ugandi“ artiklid pärinesidki Edgari koostatud lendlehtedest laenatud materjalil. Ja nii imelik, kui see ka ei ole, tagas Edgar oma hukkimisega punkrist eluga pääsenud Kristjan Tuvikesele mõneks ajaks rahuliku elu, olles maetud Rõuge Jaani-Peebu kalmistule tema asemel. Need on minu mälestused ja meenutused Edgar Raudsepast, mehest, kes vääril mäletamist ja meenutamist tead- jamate ning targemate poolt, kui on seda siinkirjutaja.

Edgar lippu heiskamas, kodutalus Meegomäel

Järgnevad kaks meenutust Edgari punkri- ja võitluskaaslastest Erich Sepast ja Manivald Mõttusest. Mõlemad mehed puhkavad teadmatutes tundmatutes haudades. Nad jäid truuks ja ühte oma isade maaga. See muld neid katab ja varjab. Lilled ehk tärkavad nende põrmust, linnud ehk laulavad neile, mets ehk mühiseb neile, tuuled ja tähistaevas toovad sõnumeid. Aga sellemaa rahvas on nad unustanud ja sellemaa rahva võim on nad unustanud, hüljanud, maha vaikinud. Meenutavad vaid Heili ja Imbi siin, „Ugandi“ veergudel, ehk siiski veel kaudselt keegi kusagil.

Meenutab Imbi Mõttus (Tammemägi)

Paeboja talu Sänna mõisa lähedal on rajatud mõisa-aegse karjamõisa asemele Peeter Mõttuse vanemate poolt. Peeter ehitas Eesti Vabariigi ajal uued taluhooned ja arendas talu elujõuliseks. Peetril oli kolm poega: Edvin, Artur ja Manivald.

Edvinil oli tütar Helgi ja poeg Lembit. Mina, Imbi Tammemägi, abiellusin Lembituga 1960 aastal, meile sündisid poeg Ilmar ja tütar Lagle. Sellega, olles lähedalt seotud Mõttuse perekonnaga ning kuulnud oma abikaasa Lembitu isa Edvini kui ka vanaisa Peetri jutustusi nende perekonnaelust, saan meenutada ainult nendelt kuuldut niivõrd, kui on meelde jäänud Edvini venna Manivaldiga seoses.

Pildil keskel Manivaldi isa Peeter Mõttus

Manivald oli sündinud 2. jaanuaril 1921. aastal. Õppis Lepistu (Tsooru) Algkoolis. Elas ja töötas kodutalus. Sõjaajal koos sõnnalaste Jaan Vellaku, Robert Tuusise, August Siska ja teistega võttis osa Omakaitsest, nagu see oli tollal iga õige Eesti mehe kohus. Hiljem mobiliseeriti Eestimaa kaitsele Saksa sõjaväkke. Oli väljaõppel Kloogal, kust suunati rindele. Rinde kokkuvarisemise järel jäi end varjama esialgu kodutallu Paebojale. Siin aga muutus naabruses elavate hävituspataljoni laste aktiivse jälitustegevuse tõttu elu ohtlikuks. Oli olnud juhus, kus hävitajad nõudsid sisselaskmist välisukse taga lõhkudes. Õnneks ei olnud nad maja ümber piiranud ja Manivald sai läbi põõningu akna põgenema, seni kuni isa Peeter meelega kohmitses ust aeglaselt avada. Peetril oli siiski samuti õnne ja tarkust olnud seista mitte ukse vastas vaid kõrval seinavarjus, sest läbematud hävitajad tulistasid mitu automaadivalangut läbi ukse. Peeter ei julgenudki nüüd enam ust avada ja oli jäänud vaikselt ootama ning kuulis, kui hävitajad arutlesid omavahel, et noh, nüüd sai pihta ja vagaseks tehtud, lähme minema, Manivald varjas end koos teiste metsa-vendadega aegajalt Lükka punkris, aga peale Lükka punkri hävingut kohalikes punkrites, Hurdaküla ja Rõuge metsades ning kodukohas.

Pidev närvipinge, nälg ning külmetamine tegid oma töö ning halvasid vastupidavus võime. Manivald oli haigestunud palavikku, mida ei suudetud metsa tingimustes käepäraste ravimitega leevendada. Manivald olevat palunud punkri-kaaslast, et need ta maha laseksid, et ta ei oles nendele koormaks. Kaaslased keeldusid seda tegemast ning viisid olukorrast sõnumi isale. Kui isa jõudis punkrisse, oli Manivald enda ise juba maha lasknud. Mehed matsid Manivaldi kodutalu lähedale metsa, ilmselt oli aeg selline, et isa pidas paremaks ja õigemaks viia oma poja viimase puhkepaiga asukoha saladuse endaga kaasa. See olevat olnud 1949. talvel, Manivaldi punkrikaaslased on samuti kõik hukkunud või surnud. Nii tundmatu ning teadmata kui on tema viimane puhkepaik kodumaa mullas, on ka mälestus temast, tema kannatustest ja võitlustest sellesama kodumaa mulla eest.

Meenutab Heili Kink (Vellak)

Olen sündinud 1932. aastal Sänna asunduse Kurvitsa küla Mäetaguse talus. Isa Jaan Vellak ja ema Emma olid talupidajad. Minu vend Elmar Vellak sündis 1930. aasta. Meie isa Jaan suri 1937. aastal. Et talupidamine ilma mees- hingeta, ainult laste abiga

oli võimatu, abiellus Emma Laheda vallast Joosult pärit Valter Sepaga. Sellega sai Valterist minu kasuisa. 1924. aastal sündinud Erich Sepp oli Valteri vend, kes mobiliseeriti saksa-ajal sõjaväkke. Rinde Eestimaa piiridesse jõudes võitles ta Narva Sinimägede kaitselahingutes, sai peast kergelt haavata. Taganemissegadustes otsustas ta käia ära Sännas vend Valteri juures. Samal ajal olid lähenemas Vene väed Võrumaale ning Erich tahtis Sännast rutata Sõmerpalu raudteejaama, kus ta pidi saama ühineda oma taganeva väeosaga. Sõmerpalus hoidis rinnet veel saksa soomusrong ja mõned tankid. Erich palus vennal end viia hobusega Sõmerpallu, aga oli viljakoristuse aeg ning vennal hobused parajasti põllul niidumasina ees. Vend ei pidanud asja nii pakiliseks, et jätta koristus sinna-paika ning oli öelnud Erichile: „Sa noor mees, mis see maa sul siis jalgsi astuda.“ Erichil muud võimalust polnudki, kui asus jalgsi otse läbi Laosaare soo ja metsa Sõmerpalu poole teele. Sõmerpalu oli aga juba venelaste käes ja sealtpoolsedki mehed varjasid endid metsas, mida Erich pidi alles läbima. Erich oli lõksus, Erichist sai tahes-tahtmata metsavend ja liitunud meestega – Lükka Punkri elanik.

Oli alanud aastatepikkuseks kujunev metsavennaelu. Ajuti varjas ta end ka vend Valteri juures ja Kurvitsa küla lähistel. Siit leidis ka endale pruudi – Hilge, tulemuseks oli poeg Aavo. Aavot kasvas Hilge muidugi üksi, Erichil puudus selleks reaalne võimalus.

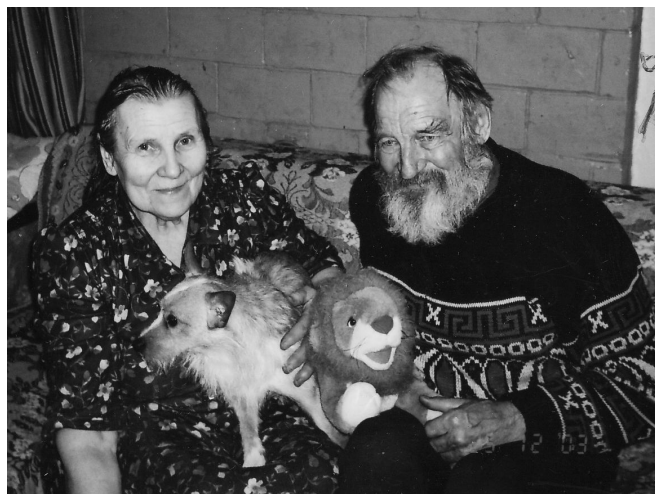
28. detsembril 1945. aastal, kui rünnati Nursi Lükka punkrit, viibis Erich punkris. Lahingu käigus õnnestus tal tulistades punkrist välja roomata sissevisatavate granaadikimpude plahvatusel tekkinud ava kaudu, paljajalu ja kergelt riides ning varjuda metsa. Põgenenud kaugemale, oli rebinud särgi pooleks ja sidunud sellega veriseks joostud jalalabad, et jätkata põgenemist. Varjumiseks ei olnud loota muud kohta kui venna juurde Sännasse. Siin sai ta paari tunni jooksul sooja, süüa ja riided selga, vildid jalga. Vend rakendas hobuse saani ette ja mööda kõrvalisi teid viis Erichi ta oma koju Joosule, kus arvati olema esialgu veel ohutumad varjumise tingimused. Metsavennad ei saanud olla ohutult liialt paiksed ega ka nähtavalt liikuvad, siiski võetud ette pikki rännakuud teiste salkadega koostöö tegemiseks. Ohutu asukoha ja lojaalse keskkonna leidmisel ei põlatud toiduainete eest talumeeste abistamist heina-, metsa- või ehitustöödel, millest olevat ka Erich alati osa võtnud. Kõige kindlam toiduga varustaja oli ikkagi vend Valter.

Pikk metsavennaelu külma, nälja ja hirmu kütkes murdis lõpuks ka Erichi tervise. Ta haigestus raskekujulisse kopsutuberkuloosi. Vend Valter hankis kõikvõimalikke ravimeid Erichile metsa. Ka aitas võimaluste piirides nõuannete, kui ka ravimitega, Erichit ja teisigi haigeid metsavendi Järvemäe talus

kokkulepitud ajal endine saksaegne sõjaväe velser Ants Turb. Ent haigus muutus talumatult lootusetuks ja Erich laskis enda 1951. aasta kevadel meie kodu ligidal Sännas maha, selle laskmise pauku ma kuulsin oma kõrvaga ja mäletan. Mehed punkrist tõid vend Valterile sellest sõna ja Valter tegi samal ööl Erichile kirstu ning pimeduse varjus toimetas selle metsaäärde. Sealt mehed viisid Erichi kirstuga Ahitse järveäärsele liivakünkale ja matsid maha, hauakoha tasandasid ja olid märkinud, kuid kes seda teadsid, on kõik hukkunud või surnud, küsida pole kelleltki.

Hilge ja Erichi poeg sirgus meheks, lõi oma perekonna, asus elama Antsla lähedale. Saatuse teed on ettearvamatud. Aavo elu kustus teadmatutel asjaoludel raudteerööbastel, Aavo lapsed jäid isata, nagu kunagi Aavo ise. Aga Erich ja Hilge elavad siiski edasi oma lapselastes.

Erichi ja tema kaaslaste abistamine ja varjamine meie talus tuli siiski ilmsiks 1952. aasta jaanuaris Järvemäe talule korraldatud suurhaarangu järel toimunud arreteerimiste ja uurimiste käigus. Arreteeritud Järvemäe peretütre Aino vangikongis oli kambrisine agent, niinimetatud „lehm“, kes olles võitnud Aino usalduse, suutis välja peilida tõsiasi, et metsavennad, sealhulgas juba hukkunud Erich, olid toitu ja varju leidnud meie, Vellakute Mäeotsa talus. Selle tulemuseks oli meie kõigi pereliikmete pikaajaline vangistus, 25+5 kõigile. Talu ja kogu vara rüüstati, tallu elama asunud Venemaa-estlased hävitasid hooned. Peale nn. sula vabanenutena kogunesime oma kodu varemetele, et uuesti elu alustada. Abiellusin hea ja tööka mehe Jannu Kinguga, ehitasime ja harisime põldu, soetasime piimakarja – suutsime enam kui paljud „põlised“. Ema suri 1976. Aastal, kasuisa Valter 1960 aastal. Abikaasa Jannu suri 2006. Aastal. Talu elab edasi minu ja tütre Signe toel.

Heili abikaasa Jannuga